

Потенціал використання міграційного капіталу як ресурсу розвитку економіки регіону

Визначено, що один з факторів збільшення доходів домогосподарств є трудова міграція. Зроблено відстеження динаміки основних показників української трудової міграції за кордон. Обґрунтовано зростаючу тенденцію щодо активізації міграційних потоків протягом останніх років. Проведена оцінка грошових переказів трудових мігрантів в Україну за джерелами формування і за каналами надходження. Розглянуто масштаби вітчизняної трудової міграції та обсяги міграційного капіталу. Окреслено та проаналізовано основні напрями використання грошових переказів трудових мігрантів домогосподарствами України. Зроблено акцент на фінансові та адміністративні важелі державної політики щодо грошових переказів. Досліджено напрями залучення переказів трудових мігрантів для розвитку країни. Доведено необхідність державного регулювання міграційних процесів у контексті надходження міграційного капіталу. Розглянуто зарубіжний досвід на прикладі країн Латинської Америки, Прибалтики та США щодо використання міграційного капіталу.

Ключові слова: трудові мігранти, міграційний капітал, грошові перекази трудових мігрантів, приватні трансферти, канали надходження грошових переказів.

Постановка проблеми. Останніми роками одним з важливих факторів збільшення доходів домогосподарств (особливо областей Карпатського регіону України) стала трудова міграція за кордон. Статистика свідчить, що в середньому один мігрант, який перебуває в Італії, щороку пересилає додому близько 5 тис. дол. США, а по Карпатському регіону щорічні доходи тільки сільських домогосподарств від трудових мігрантів сягають 9 тис. дол. США [1]. Якщо врахувати той факт, що масштаби зовнішньої трудової міграції становлять 14-15% від загальної чисельності населення, то можна стверджувати, що доходи від трудової міграції в сучасних умовах є суттєвим джерелом формування сукупних доходів домогосподарств. За приблизними оцінками, українські мігранти щорічно заробляють за кордоном близько 35,3 млрд дол. США [2], при цьому більшість цих коштів переказують в Україну. Свої заробітки трудові мігранти витрачають, як свідчить практика, насамперед на поліпшення житлових умов, освіту, медичне обслуговування, придбання автомобілів, побутової техніки, тобто кошти спрямовуються здебільшого на споживання. На жаль, інвестиційний потенціал величезних коштів, зароблених за кордоном, в Україні практично не використовуються [1].

Аналіз останніх досліджень. Проблематиці фінансових аспектів міжнародної трудової міграції присвячені дослідження таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як Дж. Борхаса, С. Амуедо-Дорантес, Д. Раса, О. Власюка, А. Гайдучького, А. Кваші, О. Купец, П. Кухти, Е. Лібанової, О. Малиновської, С. Пирожкова, Дж. Піцца, Д. Рати, Б. Робертса, Т. Кізими, О. Біттера та ін.

Метою статті є дослідження динаміки міграційного капіталу, аналіз діючої практики надходження міграційного капіталу до окремих країн світу та України, а також пропозиції щодо дій, спрямованих на ефективне використання міграційного капіталу в сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки.

Основні результати дослідження. Більшість українських заробітчач працює в Російській Федерації (43,2%), Польщі (14,3%), Італії (12,9%) та Чеській Республіці (12,9%) – за даними Звіту щодо методології, організації, проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні [3].

Українська трудова міграція за кордон нині стала важливим джерелом валютних надходжень у формі грошових переказів, які сприяють підвищенню добробуту сімей трудових мігрантів і забезпечують економічне зростання в країні. Однак обсяги та масштаби надходження коштів з-за кордону, зароблених українськими трудовими мігрантами, достеменно невідомі, що зумовлено відсутністю виваженої державної еміграційної політики, недосконалістю українського законодавства та непрозорістю схем переказу коштів [4].

Завдяки безпрецедентним обсягам і складу сучасна міграція українців до Польщі не може не впливати на ситуацію в обох країнах, стосунки між ними. Оскільки мотиви міграції передусім соціально-економічні, найпомітнішим цей вплив є у відповідній сфері. Завдяки українцям економіка Польщі задовольняє попит у робочій силі. А Україна отримує заробітки мігрантів, учетверо вищі, ніж зарплатня в Україні, які вони надсилають своїм сім'ям на батьківщину. За підрахунками Національного банку Польщі, сумарний заробіток українців в Польщі у 2016 р. становив 12,6 млрд злотих проти 3,6 млрд у 2013 р. Сума переказів в Україну сягнула 8,1 млрд злотих (2,22 млрд дол. США), або в 2,5 рази більше, ніж у 2013 р. Ці кошти відіграють важливу роль соціального амортизатора, є чинником протидії бідності численних українських домогосподарств. Варто зазначити, що на фоні високого попиту на працю українців, а також у відповідь на запровадження безвізового режиму, що викликало занепокоєння польських працевлаштованих щодо еventуального відпливу українських заробітчан до інших країн-членів ЄС з вищим рівнем оплати праці, у 2017 р. заробітні плати українців в Польщі зросли на третину [5].

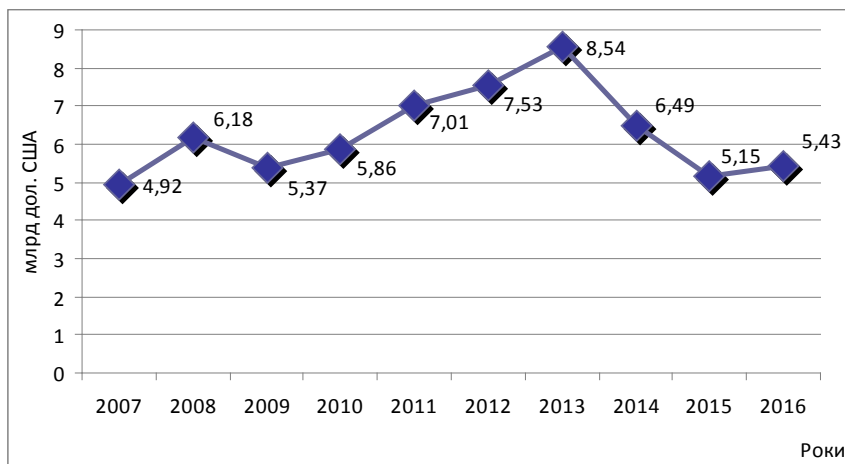

Рис. 1. Обсяги приватних грошових переказів в Україну у 2007-2016 рр.

Складено на основі даних Державної служби статистики України та даних Національного банку України.

Водночас з виїздом до Польщі для України пов'язані й суттєві втрати, особливо, коди йдеться про міграцію молоді, фахівців. Українською тривожним є той факт, що, як свідчать соціологічні дані, понад третина українських студентів прагнуть після завершення навчання працевлаштуватися в Польщі (36,6%), ще 22% планують емігрувати до іншої країни, тоді як повернутися в Україну – лише 2,4% [6].

З 2007 р. до 2013 р. обсяги переказів в Україну мають стійку динаміку до зростання, а зниження цього показника у 2009 р. пояснюється впливом фінансової

**Потенціал використання міграційного капіталу
як ресурсу розвитку економіки регіону**

кризи. У 2014-2015 рр. відбулося стрімке зниження показника, що пояснюється складною ситуацією в країні. І уже з 2016 р. обсяги переказів знову збільшилися.

Україна отримує з-за кордону значні суми приватних трансфертів. За даними Національного банку України, у 2016 р. в країну було перераховано заробітчанами 5,4 млрд дол. США, що лише на 31% менше за обсяг прямих іноземних інвестицій (7,9 млрд дол. США), у 2011-2012 рр. сума переказів майже рівнозначна обсягу прямих інвестицій, а у 2013 р. перевищує на 7% (табл. 1)

Таблиця 1

Грошові перекази в Україну у 2007-2016 рр., млн дол. США

Показники	Роки									
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
<i>За каналами надходження:</i>										
Через коррахунки банків	2818	3275	2832	2959	3252	3278	3293	2410	2006	2279
Через міжнародні платіжні системи	1458	2097	1825	2126	2804	3213	4084	3190	2135	2126
Неформальними каналами	646	805	713	777	963	1035	1160	889	1013	1020
<i>За джерелами формування:</i>										
Оплата праці (без урахування податків і витрат у країні перебування)	1842	3024	2855	3373	4022	4619	5652	4318	3452	3602
Приватні трансферти	3080	3153	2515	2489	2997	2907	2885	2171	1702	1823
Частка грошових переказів у ВВП, %	3,4	3,4	4,6	4,3	4,3	4,1	4,5	4,8	5,7	5,8

Складено на основі даних Державної служби статистики України та даних Національного банку України.

Значення переказів для України переконливо було підтверджено в роки кризи. У 2009 р., за даними НБУ, надходження переказів зменшились на 13% порівняно з 2008 р., а з 2014 р. відбулося значне падіння обсягів переказів, попри таке падіння економічної активності, їх співвідношення до ВВП зростало з 3,4% до 4,6% у 2008-2009 рр. та з 4,8% до 5,8% у 2014-2016 рр.

Для більшості домогосподарств грошові перекази трудових мігрантів становлять понад половину їх сукупного доходу, а витрачаються здебільшого на задоволення щоденних потреб і на придбання товарів тривалого використання (табл. 2)

Таблиця 2

Основні напрями використання грошових переказів трудових мігрантів домогосподарствами України у 2008-2016 рр.

Напрями використання	2008 р.	2012 р.	2016 р.
Щоденні потреби	72,0	77,5	76,2
Товари тривалого користування	39,3	40,9	33,4
Придбання, ремонт житла	29,1	29,0	25,6
Здобуття освіти	12,4	11,6	8,1
Заощадження	9,7	22,2	4,9

Складено на основі даних Державної служби статистики України та даних Національного банку України.

Як свідчать дані таблиці, майже третина домогосподарств вкладає міграційний капітал у придбання житла, що є позитивним інвестиційним капіталовкладенням, також позитивним наслідком трудової міграції є те, що значна частина коштів, отриманих домогосподарствами від трудових мігрантів, спрямовуються на здобуття освіти.

Найпростіший шлях спрямування міграційного капіталу на розвиток країни – контроль за цим фінансовим потоком, оподаткування цих коштів і частковий переказ певної суми через національні фінансові установи. Для прикладу, влада Єгипту зобов'язала мігрантів переказувати мінімум 10% міграційного капіталу. У В'єтнамі 30% заробітків необхідно перераховувати у спеціальний державний фонд. Влада Філіппін зобов'язала заробітчач до обов'язкового переказу мінімум 70% зароблених коштів через національні банки, хоча сума переказів під час дії цього рішення ніколи не досягала 70% заробітків філіппінців за кордоном [7]. Щодо оподаткування переказів трудових мігрантів, влада Шрі-Ланки встановила 15%-податок на перекази мігрантів, проте відразу змушена була відмовитись від нього. За даними Світового банку, на 2005 р. оподатковували перекази лише 5 країн світу: Колумбія 3% (на сьогодні – скасовано), Еквадор – 12% (скасовано), Перу 0,1%. Польща та Грузія оподатковують перекази трудових мігрантів, враховуючи їх у загальній сумі доходів домогосподарств [8].

Встановлення податку на перекази виявилось малоефективним і спрямувало переказ міграційного капіталу неформальними каналами. Навпаки, лібералізація сфери валютних надходжень сприяла зростанню приватних трансфертів. Наприклад, у 1997 р. В'єтнам відмовився від 5% оподаткування переказів, суми, що надходили офіційними каналами, одразу зросли. Так само в Таджикистані відмова від податку на транснаціональні банківські операції в 2003 р. забезпечила зростання переказів з 78 млн у 2002 р. до 256 млн у 2003 р. [9].

Так, спеціальні банківські депозити з підвищеними відсотковими ставками існують в Індії. У 2012 р. на таких депозитах нараховувалося 50 млрд дол. США, що становило 20% усіх депозитів у банківській системі [10].

Мігранти, які повертаються до Пакистану на постійне проживання чи навіть тимчасово, можуть скористатися митними знижками на імпорт обладнання та інших товарів виробничого призначення. Розмір пільг залежить від рівня розвитку регіону, де планується їх використання, і є найвищою, якщо бізнес започатковується у віддалених депресивних регіонах країни. Правом на безмитне ввезення обладнання та сировини користуються також мігранти, якщо ці товари спрямовуються у спеціальні економічні зони [7].

Оскільки кошти, які надсилають окремі громадяни, є відносно невеликими, у зарубіжній практиці застосовують механізми накопичувальних рахунків під певні програми (наприклад, для купівлі житла, освіти чи відкриття бізнесу). За бажанням громадяни свої заощадження можуть також спрямовувати в успішні та прибуткові підприємства на батьківщині. Скажімо, відповідна урядова програма діє на Філіппінах. На Мальті та в Естонії у межах загальної інвестиційної політики мігрантам пропонується широкий спектр інвестиційних проектів [10].

Сприяті переказам трудових мігрантів уряди держав можуть, використовуючи не лише фінансові, а й адміністративні важелі (проте не шляхом встановлення жорстких правил, а створення додаткових можливостей для мігрантів). Так, на Філіппінах Державна адміністрація з соціального захисту працівників за кордоном видає кожному працівникові-мігрантові, який підписує контракт, ідентифікаційну картку, що автоматично означає відкриття банківського рахунку, через який переказ коштів на батьківщину здійснюється за символічною ціною. Прикладом може слугувати також угода між фінансовими установами Мексики

та США, досягнута за участі мексиканського уряду, яка дозволила нелегальним мігрантам-мексиканцям у США відкривати поточні рахунки в банках, з яких на батьківщині знімають гроші члени їхніх родин. Це стало можливим завдяки тому, що мексиканські консульства у США видають усім мексиканцям, незалежно від їхнього правового статусу, спеціальні ідентифікаційні картки, так звані «матрикули», які визнаються банками як достатні для проведення банківських операцій. Лише впродовж року з моменту введення було видано 1,5 млн «матрикул», а обсяг грошових переказів до Мексики зріс майже на третину [10].

Ще одним напрямом залучення переказів трудових мігрантів для розвитку країни походження є підтримка ініціатив їх громадських об'єднань (земляцтв) за кордоном, спрямування колективних переказів мігрантів на вирішення важливих для місць їхнього походження проблем (наприклад, на будівництво доріг, лікарень чи шкіл). Прикладом може слугувати програма, яка діє в Мексиці й отримала назву «три до одного». Тобто влада готує і пропонує мігрантам для фінансування суспільно значущі проекти. Для їх реалізації на кожний долар колективних переказів заробітчан додається по долару з бюджетів різного рівня: державного, бюджету штату та місцевого. Протягом останніх 20 років ця програма стимулювала понад 500 млн дол. США інвестицій трудових мігрантів [11]. Схожа практика є поширеною і в інших країнах Латинської Америки, зокрема в Гватемалі, Гондурасі, Домініканській Республіці. Нещодавно така практика запроваджена в Молдові [12]. Для залучення коштів з-за кордону окремі держави випускають цінні папери, що поширюються в діаспорах, деноміновані в іноземній валюті. На них встановлюються вигідні відсотки та обмінні курси, а їхні власники мають право отримати готівку за першою вимогою. Зокрема, ще у 1951 р. до такої практики вдався Ізраїль. З того часу випущено облігацій на загальну суму понад 25 млрд дол. США. На них припадає приблизно третина зовнішнього боргу країни. Гроші використовуються на соціально значущі проекти, такі як будівництво зрощувальних систем, житла та комунальної інфраструктури. Тричі (у 1991, 1998 та 2000 рр.) випускала облігації для емігрантів Індія – на 1,6, 4,2 та 5,5 млрд дол. США відповідно. На них встановлювався вищий відсоток, ніж той, що мігранти могли отримати, зберігаючи кошти на депозитах в країні перебування. Валютні облігації для мігрантів випускали також Бангладеш, Пакистан, Ліван, Філіппіни і Китай [12].

Висновки. Оскільки трудова міграція є важливим чинником добробуту домогосподарств, держава має підвищувати рівень фінансової грамотності заробітчан щодо ефективного інвестування накопиченого капіталу на батьківщині (для України грошові перекази стали ефективним інструментом боротьби з бідністю та набули характеру «самопомогі», адже вони перевищили розміри офіційної допомоги), створювати сприятливі умови для легалізації та здешевлення грошових переказів трудових мігрантів і гарантувати безпеку їх надходження до адресата через банківський сектор, адже більшість міграційного капіталу має «тіньовий характер» – кошти передаються через водіїв транспортних засобів або перевозяться особисто. Надходження зароблених коштів мігрантів до України неформальними каналами пояснюється насамперед бажанням максимально знизити витрати при переказуванні коштів на батьківщину офіційними шляхами, а також недовірою до банківського сектору в Україні.

Отже, можна стверджувати, що грошові перекази мігрантів є важливим джерелом зовнішнього фінансування країни: разом зі зростанням обсягів грошових переказів на батьківщину зростає і їх вплив на фінансову, економічну та соціальну ситуацію в країні. Для України найважливішим питанням щодо грошових потоків мігрантів є зменшення частки використання їх на споживання

на користь збільшення організованих заощаджень як джерела інвестування у національну економіку.

Список використаних джерел

1. Біттер О. Грошові та сукупні доходи сільських домогосподарств Карпатського регіону. *Економіка України*. 2006. № 2. С. 62-68.
2. Гайдуцький А. П. Масштаби доходів українських трудових мігрантів. *Економіка та держава*. 2008. № 2. С. 96-104.
3. *Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні*. Будапешт: МОП. 2013. 96 с.
4. Булавинець В. М. Доходи трудових мігрантів як важливе джерело доходів домогосподарств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 10. 56 с.
5. Безвиз і заробитчане. Что пишут польские и венгерские СМИ о наплыве украинцев. *Страна.ua*: сайт. 03.08.2017. URL: <https://strana.ua/articles/analysis/85355-bezviz-i-zarobitchane-v-polshe-i-vengrii-naplyv-nashihtrudyag.html>
6. Chmielewska I., Dobroczyk G., Puzynkiewicz J. A new wave of Ukrainian migration to Poland. *Central European Financial Observer*: Website. URL: <https://financialobserver.eu/poland/a-new-wave-of-ukrainian-migration-to-poland>
7. O'Neill A. Emigrant Remittances: Policies to Increase Inflows and Maximize Benefits. *Indiana Journal of Global Legal Studies*. 2005. №1. Pp. 354-457.
8. Agunias D. R. *Remittances and development: Trends, Impacts and Policy Options*. Washington: Migration Policy Institute, 2006.
9. Ghosh B. *Migrant remittances and development: Myths, rhetoric and realities*. Geneva: IOM, 2006.
10. Кізіма Т., Онищук В. Державна політика стимулювання грошових переказів трудових мігрантів: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. *Світ фінансів*. 2016. №1. С. 47-57.
11. Гнатюк П. Міграція та грошові перекази мігрантів. *Майбутнє міграції в Україні*. Звіт конференції. К.: МОМ, 2011. С. 27.
12. *Перекази мігрантів з-за кордону та можливі заходи щодо їх заохочення та ефективного використання*: аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1276>

References

1. Bitter, O. (2006). Hroshovi ta sukupni dokhody sil'skykh domohospodarstv Karpats'koho rehionu [Monetary and cumulative incomes of rural households in the Carpathian region]. *Ekonomika Ukrayiny – Economy of Ukraine*, 2, 62-68. [in Ukrainian].
2. Haydutsky, A. P. (2008). Masshtaby dokhodiv ukraiyins'kykh trudovykh mihrantiv [The scale of incomes of Ukrainian labor migrants]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and State*, 2, 96-104. [in Ukrainian].
3. Zvit shchodo metodolohiyi, orhanizatsiyi provedennya ta rezul'tativ modul'noho vybirkovoho obstezhennya z pytan' trudovoyi mihratsiyi v Ukraini [Report on the methodology, organization and results of the modular sample survey on labor migration in Ukraine] (2013). Budapest: IWO. [in Ukrainian].
4. Bulavynets, V. M. (2015). Dokhody trudovykh mihrantiv yak vazhlyve dzherelo dokhodiv domohospodarstv [Income of labor migrants as an important source of household incomes]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investment: Practice and Experience*, 10, 56-67. [in Ukrainian].
5. Bezviz i zarobitchane. Chto pishut pol'skiye i vengerskiye SMI o naplyve ukraintsev [No visa and laborers. What do Polish and Hungarian media write about the influx of Ukrainians] (2017, Aug 03). *Strana.ua*: Website. Retrieved from <https://strana.ua/articles/analysis/85355-bezviz-i-zarobitchane-v-polshe-i-vengrii-naplyv-nashihtrudyag.html> [in Russian].
6. Chmielewska, I., Dobroczyk, G., & Puzynkiewicz, J. (2003). *A new wave of Ukrainian migration to Poland*. Retrieved from <https://financialobserver.eu/poland/a-new-wave-of-ukrainian-migration-to-poland>
7. O'Neill, A. (2005). Emigrant Remittances: Policies to Increase Inflows and Maximize Benefits. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 1, 354-457.
8. Agunias, D. R. (2006). *Remittances and development: Trends, Impacts and Policy Options*. Washington: Migration Policy Institute.
9. Ghosh, B. (2006). *Migrant remittances and development: Myths, rhetoric and realities*. Geneva: IOM.
10. Kizyma, T., & Onyshchuk, V. (2016). Derzhavna polityka stymulyuvannya hroshovykh perekaziv trudovykh mihrantiv: zarubiznyy dosvid ta vitchyznyani realiyi [State policy of stimulation of remittances of labor migrants: foreign experience and domestic realities]. *Svit finansiv – World of Finance*, 1, 47-57. [in Ukrainian].
11. Hnatyuk, P. (2011). Mihratsiya ta hroshovi perekazy mihrantiv [Migration and remittances of migrants]. *Maybutnye mihratsiyi v Ukraini [Future of migration in Ukraine]*. Conference report (pp. 27-35). [in Ukrainian].
12. Perekazy mihrantiv z-za kordonu ta mozhyvi zakhody shchodo yikh zaokhochennya ta efektyvnoho vykorystannya [Transfers of migrants from abroad and possible measures for their promotion and effective

use]: Analytical note. National Institute for Strategic Studies in Ukraine. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1276> [in Ukrainian].

Kluchnyk L. V. Potential of the use of migration capital as a resource for the development of the region's economy.

It is determined that labor migration is one of the factors that increase household incomes. Given the fact that the scale of external labor migration is 14-15% of the total population, it can be argued that income from labor migration in modern conditions is an essential source of aggregate household incomes. The dynamics of the main indicators of Ukrainian labor migration abroad has been tracked. According to the calculations of the National Bank of Poland, the total earnings of Ukrainians in Poland in 2016 amounted to 12.6 billion zloty against 3.6 billion in 2013. The amount of transfers to Ukraine amounted to 8.1 billion zloty (2.22 billion dollars USA), or 2.5 times more than in 2013. These funds play an important role in the social shock absorber, which is a factor in counteracting the poverty of many Ukrainian households. The growing tendency of activation of migration flows in recent years has been substantiated. From 2007 to 2013, the volumes of transfers to Ukraine have steady dynamics to increase, and the decrease in this indicator in 2009 is due to the impact of the financial crisis. In 2014-2015 there was a sharp decline in the indicator, which is explained by the difficult situation in the country. And since 2016, the volume of transfers has increased again. An estimation of remittances of labor migrants to Ukraine by sources of formation and by channels of receipt is carried out. The scale of domestic labor migration and the volume of migration capital are considered. The main directions of using remittances of labor migrants by households of Ukraine are outlined and analyzed. Ukraine receives from abroad significant sums of private transfers. According to the National Bank of Ukraine, in 2016, 5.4 billion dollars were redeployed to the country. The United States, which is only 31% less foreign direct investment (USD 7.9 billion), in 2011-2012, the amount of transfers is almost equivalent to direct investment, and in 2013 it exceeds 7%. The emphasis is placed on the financial and administrative levers of state money transfer policy. The directions of attraction of labor migration migrants for the development of the country are investigated. The necessity of state regulation of migration processes in the context of migration capital migration is proved. The foreign experience, for example, the countries of Latin America, the Baltic States and the USA concerning the use of migration capital is considered.

Keywords: labor migrants, migration capital, money transfers of labor migrants, private transfers, money transfer channels.

Ключник Лілія Василівна – аспірант відділу регіональної фінансової політики ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України» (e-mail: liliya_ird@i.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4964-7887>).

Kluchnyk Liliya Vasylivna – Postgraduate of the Department of regional financial policy of the Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Надійшло 14.12.2018 р.